Jaarverslag Kiesraad 2006

Colofon

Publicatie
Kiesraad
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Contact
Secretariaat Kiesraad
T 070 426 6266
F 070 426 6489
e kiesraad@minbzk.nl
www.kiesraad.nl

Bezoekadres
Herengracht 21
Den Haag

Den Haag, juli 2007

ISBN: 978-90-78056-06-5

Niets uit dit jaarverslag mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder uitdrukkelijke vermelding van de bron.

Voorwoord 5

1 Inleiding 7

2 Taak en samenstelling 8

3 Veranderingen in taken, werkwijze en organisatie 9

4 De Kiesraad als adviesorgaan 11

5 De Kiesraad als zelfstandig bestuursorgaan 12
5.1 Algemeen 12
5.2 Gemeenteraadsverkiezingen 7 maart 2006 12
5.3 Tweede Kamerverkiezing 22 november 2006 13
5.4 Voorbereiding van de verkiezingen in 2007 16
5.5 Vervulling van tussentijdse vacatures 16

6 Informatiepunt Verkiezingen 17

7 Registratieverzoeken 19

8 Rechtszaken 21

9 Strafbare feiten rond verkiezingen 23

10 Communicatie 25
10.1 Algemeen 25
10.2 De Wet openbaarheid van bestuur 25
10.3 Media 25
10.4 Publicatie van statistische gegevens van verkiezingen 26
10.5 Project historische verkiezingsuitslagen 26

11 Internationale contacten 27

12 Financiën 28

Bijlage 1 Overzicht van de adviezen uitgebracht in 2006 29
Bijlage 2 Overzicht van de adviezen uitgebracht in 2004 en 2005 32
Bijlage 3 Overzicht van de rechtszaken waarbij de Kiesraad was betrokken 34
Bijlage 4 Mandaatbesluit Kiesraad 38

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag van de Kiesraad over het jaar 2006. De Kiesraad wil door dit jaarverslag inzicht bieden in en verantwoording afleggen over zijn werkzaamheden in het verkiezingsjaar 2006.
De Kiesraad is een adviescollege in de zin van de Kaderwet adviescolleges en is op grond van artikel 28, eerste lid, van deze wet verplicht jaarlijks verslag uit te brengen. Hoewel de Kiesraad tevens als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, de Eerste Kamer en het Europees Parlement fungeert, zijn de werkzaamheden die hieruit voortvloeien in voorgaande jaarverslagen buiten beschouwing gebleven, aangezien zij geen betrekking hebben op de adviestaak van de Kiesraad. De Kiesraad hecht veel waarde aan transparantie van het verkiezingsproces. Hij meent dat het in dat licht van groot belang is dat zijn jaarverslag een zo volledig mogelijk beeld geeft van de werkzaamheden. Het jaarverslag over 2006 is dan ook breder van opzet dan de wettelijke bepaling met zich brengt. Anders dan in voorgaande jaren het geval was, komen ook de werkzaamheden die de Kiesraad als centraal stembureau heeft verricht aan de orde. Een extra reden hiervoor is het feit dat het jaar 2006 vooral in het teken stond van verkiezingen.

Terugblikkend kan worden geconstateerd dat het jaar 2006 een belangrijk jaar is geweest voor al diegenen die zich professioneel met verkiezingen bezighouden. Was het tot voor kort zo dat de werkzaamheden rond verkiezingen op de achtergrond werden verricht; bij de verkiezingen in 2006 was dat, na de oprichting van de stichting 'Wij vertrouwen stemcomputers niet', verleden tijd. Deze stichting heeft met succes aandacht gevraagd voor zwakke plekken in het Nederlandse verkiezingsproces. Voorts vonden in 2006 de eerste Tweede Kamerverkiezingen plaats die werden gemonitord door een internationale waarnemersmissie van de OVSE[1]. Het rapport dat de OVSE uitbracht[2] bevat belangwekkende aanbevelingen voor de organisatie van en het toezicht op verkiezingen. Ten slotte heeft de toenmalige minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties op 22 december 2006 de Adviescommissie inrichting verkiezingsproces ingesteld[3]. Ook werd in 2006 de Commissie besluitvorming stemmachines geïnstalleerd[4].
De rapporten van deze commissies zullen in 2007 en de volgende jaren vermoedelijk de opmaat vormen voor belangrijke wijzigingen in het verkiezingsproces.

De genoemde feiten hebben ertoe bijgedragen dat 2006 voor alle betrokkenen een zeer actief jaar was. De Kiesraad hecht eraan op deze plek al de ambtenaren, vrijwilligers en andere betrokkenen op lokaal niveau te bedanken voor hun inzet voor het goede verloop van verkiezingen, vaak verricht met een tomeloze energie voor de publieke zaak.

1 Officieel de Organization for Security and Co-operation in Europe/Office for Democratic Institutions and Human Rights (OCSE/ODIHR), hier verder aangeduid als OVSE.
2 The Netherlands Parliamentary Elections 22 november 2006, OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report, Warsaw 12 March 2007. Te vinden op de website van OCSE/ODIHR: www.osce.org
3 Voor instellingsbesluit zie Stcrt. 2007, 77.
4 Voor instellingsbesluit zie Stcrt. 2006, 252.

De Kiesraad meent dat de toegenomen aandacht voor het belang van eerlijke en geheime verkiezingen in Nederland als een positieve ontwikkeling moet worden beoordeeld.
De Kiesraad rekent het tot zijn taak een belangrijke bijdrage te leveren aan een verdere professionalisering van het verkiezingsproces. In het jaarverslag 2007 zal hierover ongetwijfeld meer te lezen zijn.

prof. mr. H.R.B.M. Kummeling,
voorzitter van de Kiesraad.

1. Inleiding

Dit jaarverslag is opgebouwd uit onderdelen waarin inhoudelijk verslag wordt gedaan van de werkzaamheden van de Kiesraad en uit onderdelen die inzicht geven in de organisatorische aspecten van de Raad. In de verschillende onderdelen is geen strikte scheiding aangebracht tussen de werkzaamheden die de Kiesraad verricht als adviesorgaan en de werkzaamheden die de Kiesraad verricht als centraal stembureau. Beide werkzaamheden hebben immers raakvlakken. Sommige onderwerpen die zowel voor de adviestaak als voor de taak als centraal stembureau relevant zijn, worden in een aparte paragraaf belicht. Het betreft onder meer de registratieverzoeken, strafbare feiten rond verkiezingen en het Informatiepunt Verkiezingen.

Het jaarverslag heeft betrekking op het jaar 2006. Voor zover bepaalde activiteiten uit 2006 pas begin 2007 zijn afgerond, wordt daarop beknopt ingegaan. Vanzelfsprekend zullen deze onderwerpen uitgebreider terugkeren in het jaarverslag over 2007.

Wat betreft de adviezen is ervoor gekozen ook een overzicht te bieden van de adviezen die de Kiesraad heeft uitgebracht in de jaren 2004 en 2005 (zie bijlage 2). Over deze jaren is geen apart jaarverslag uitgebracht omdat voor de voorbereiding daarvan binnen het secretariaat geen capaciteit beschikbaar was. De Kiesraad heeft gemeend deze lacune te moeten opvullen door in ieder geval ten aanzien van de taken waarvoor dat wettelijk verplicht is, in dit jaarverslag aan te geven welke activiteiten zijn verricht.

2. Taak en samenstelling

De instelling van de Kiesraad is geregeld in artikel A 1 van de Kieswet. Artikel A 2 van de Kieswet regelt over de taak en de samenstelling van de Kiesraad het volgende:

1. De Kiesraad heeft tot taak de regering en de beide kamers der Staten-Generaal van advies te dienen in uitvoeringstechnische aangelegenheden die het kiesrecht of de verkiezingen betreffen.
2. De Kiesraad treedt voorts op als centraal stembureau in de gevallen waarin de wet dat voorschrijft.
3. De Kiesraad bestaat uit zeven leden.

In 2006 hebben zich enige veranderingen voorgedaan in de samenstelling van de Kiesraad. In dit jaar zijn twee nieuwe leden benoemd, ter vervulling van de vacatures van de heren Nijenkamp en Elzenga, die op 1 januari 2006 afscheid namen. Met de aanstelling van de heer Stoker en mevrouw Blokdijk-Hauwert is de Kiesraad sinds 1 oktober 2006 weer voltallig.

In het jaar 2006 was de Kiesraad als volgt samengesteld:

- prof. mr. H.R.B.M. Kummeling, voorzitter;
- G.J. Schutte, ondervoorzitter;
- mw. mr. G.M.M. Blokdijk-Hauwert, lid (sinds 1 oktober 2006);
- R.T.B. Heemskerk, lid;
- mw. prof. dr. M.H. Leyenaar, lid;
- W.M.B. Stoker, lid (sinds 1 oktober 2006);
- mr. A.J. te Veldhuis, lid.

Per 1 januari 2006 heeft mevrouw mr. drs. E.B. Pronk, secretaris vanaf 1 augustus 2001, haar functie neergelegd. Van 1 januari 2006 tot 1 april 2006 is de heer mr. P.J. Stolk opgetreden als waarnemend secretaris-directeur. Vanaf 1 april 2006 wordt het secretariaat van de Kiesraad aangestuurd door mevrouw mr. J. Schipper-Spanninga, secretaris-directeur.

3. Veranderingen in taken, werkwijze en organisatie

Op initiatief van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is in overleg met de Kiesraad medio 2005 een project 'Versterking Kiesraad' gestart. In november 2005 is een organisatie- en formatierapport vastgesteld. De voorgestelde wijzigingen zijn, wat betreft het personeel, ingegaan per 1 januari 2006.
Doelstelling van het project was om door een meer onafhankelijke positionering van de Kiesraad ten opzichte van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en door een versterking van het secretariaat, de Kiesraad beter toe te rusten voor een optimale verrichting van zijn taken. Het betrof hier zowel de taken die de Kiesraad verricht als centraal stembureau, als de taken die de Kiesraad verricht als adviesorgaan en zijn taak als kenniscentrum voor betrokkenen bij het verkiezingsproces.

Als taken die de Kiesraad in de toekomst mogelijk zou kunnen uitoefenen, zijn in het rapport over de versterking van de Kiesraad onder andere genoemd het toezicht op de financiën van politieke partijen en de subsidiëring van politieke partijen[5], de verantwoordelijkheid voor het Informatiepunt Verkiezingen in perioden van verkiezingen en de uitgave van statistische gegevens van de verkiezingen op permanente basis. De laatste twee taken heeft de Kiesraad in de loop van 2006 op zich genomen. De eerste twee taken vergen wetswijziging en zijn (nog) niet overgedragen aan de Kiesraad.

In het kader van het project Versterking Kiesraad is geconcludeerd dat het wenselijk zou zijn dat de Kiesraad zijn rol op een aantal terreinen anders invult. Het gaat daarbij om de volgende zaken:

- versterking van de adviesfunctie van de Kiesraad door het vaker (doen) uitvoeren van onderzoek naar bepaalde aspecten van verkiezingen of kiesrecht;
- versterking van de kennisfunctie van de Kiesraad ten behoeve van met name burgers, gemeenten en politieke partijen, onder andere door uitbouw van de website van de Kiesraad en door het project historische verkiezingsuitslagen;
- versterking van de relaties met de gemeenten, de hoofdstembureaus en de politieke partijen, onder andere door het organiseren van bijeenkomsten in den lande waarop informatie wordt gegeven over het verkiezingsproces;
- versterking van de rol van de Kiesraad op het internationale terrein, door deelname aan relevante internationale bijeenkomsten en door het actief volgen van ontwikkelingen in andere landen op het terrein van verkiezingen.

De Kiesraad wil op de genoemde terreinen een andere werkwijze hanteren omdat hij meent dat dit ten goede komt aan zijn primaire taken. Zo zal een actievere deelname aan internationale bijeenkomsten enerzijds leiden tot een mogelijke beïnvloeding van internationale besluitvorming door de Nederlandse verkiezingspraktijk en anderzijds tot meer kennis bij de Kiesraad over verkiezingspraktijken in andere landen. Beide aspecten zullen de advisering en de kennisfunctie van de Kiesraad ten goede kunnen komen.
De voorgenomen wijzigingen in de werkwijze zijn in 2006 nog maar ten dele doorgevoerd omdat de aandacht binnen (het secretariaat van) de Kiesraad primair uitging naar de verkiezingen. In de tweede helft van 2007 zullen er meer mogelijkheden zijn de nieuwe werkwijze (verder) ter hand te nemen.

[5] Op basis van het wetsvoorstel Financiering politieke partijen wordt overwogen om de Kiesraad te belasten met de taak om toezicht te houden op de financiën van politieke partijen, met name waar het de openbaarheid van giften betreft. Ook is de gedachte de subsidiëring van politieke partijen over te hevelen naar de Kiesraad. Over het concept-wetsvoorstel heeft de Kiesraad in het voorjaar van 2006 advies uitgebracht. Het wetsvoorstel is nog niet bij de Tweede Kamer ingediend en om die reden nog niet openbaar. Zie ook Kamerstukken II, 27 422, nr. 6 ev.

Het project Versterking Kiesraad heeft ertoe geleid dat het secretariaat, dat tot 1 januari 2006 was ondergebracht bij de directie Constitutionele Zaken en Wetgeving, beheersmatig als een zelfstandige eenheid werd ondergebracht binnen de zogenaamde Concernstaven van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
Met ingang van 1 januari 2006 had het secretariaat van de Kiesraad de beschikking over 9,5 formatieplaatsen. In het jaar 2006 is dan ook - los van de inzet van een aantal tijdelijke krachten met het oog op de werkzaamheden rond de verkiezingen - sprake geweest van een geleidelijke groei van het aantal vaste medewerkers binnen het secretariaat. De organisatorische verzelfstandiging van het secretariaat is gepaard gegaan met een zekere financiële verzelfstandiging. De Kiesraad is nu als zelfstandig onderdeel ondergebracht in de Rijksbegroting, te weten op artikel 1.3 van hoofdstuk VII (BZK). In paragraaf 12 van dit jaarverslag zijn enkele financiële kerngegevens opgenomen.

De Kiesraad kwam in dit jaar 22 maal in plenaire vergadering bijeen. Daarnaast is regelmatig vergaderd in subcommissies van de Raad. Buiten tijden van verkiezingen vergadert de Kiesraad in beginsel één maal per maand. Met name in het najaar zijn veel extra vergaderingen belegd. Voor de afwikkeling van inhoudelijke aangelegenheden heeft de Kiesraad een Mandaatbesluit vastgesteld. Het besluit is opgenomen als bijlage 4.

4. De Kiesraad als adviesorgaan

Zoals eerder opgemerkt, stond 2006 grotendeels in het teken van verkiezingen. Dit wil echter niet zeggen dat door de Kiesraad geen adviezen zijn uitgebracht. De adviezen kunnen worden onderscheiden in adviezen op verzoek en spontane adviezen. Advisering op verzoek geschiedt aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en aan de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal. Spontane adviezen worden in beginsel uitgebracht aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Na afloop worden de verkiezingen door de Kiesraad geëvalueerd. Deze evaluatie slaat niet neer in aparte documenten maar in verschillende adviezen met aanbevelingen voor wijziging in de regelgeving of in de praktijk van de verkiezingen. Voor de verkiezingen van 2006 zullen de desbetreffende adviezen het licht zien in 2007. Als gevolg van de vervroegde Tweede Kamerverkiezing is voorts een aantal (gevraagde) adviezen doorgeschoven naar 2007.

In totaal zijn in het jaar 2006 zeven adviezen uitgebracht. Vijf van deze adviezen zijn op verzoek uitgebracht en in twee gevallen betreft het een spontaan advies. Het merendeel van de adviezen is gericht aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties. Eén advies is gericht aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en één advies aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Het betreft adviezen over de volgende onderwerpen:

- advies van 13 maart 2006 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal inzake het initiatiefvoorstel van wet houdende regels inzake het raadgevend referendum;
- advies van 13 maart 2006 aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties over het wetsvoorstel Financiering politieke partijen;
- advies van 16 mei 2006 aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties over het verplaatsen van de dag van de stemming Tweede Kamerverkiezing 2007;
- advies van 17 mei 2006 aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties over de spreiding van gemeenteraadsverkiezingen;
- spontaan advies van 1 juni 2006 aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties over de inzet van voor gehandicapten aangepaste voorzieningen bij verkiezingen;
- advies van 31 oktober 2006 aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties over de vermelding van kandidaten en aanduidingen op het scherm van stemmachines;
- spontaan advies van 21 december 2006 aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties over stempassen.

In bijlage 1 wordt een beknopte samenvatting gegeven van de strekking van de adviezen. De volledige tekst van de adviezen is te vinden op de website van de Kiesraad. Dit geldt niet voor het advies inzake het wetsvoorstel Financiering politieke partijen. Met de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is afgesproken dat dit advies openbaar gemaakt wordt nadat het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer zou worden ingediend. Reden hiervoor is geweest dat het advies onbegrijpelijk is zonder kennis van het achterliggende wetsvoorstel. Aangezien dit wetsvoorstel nog niet aan de Tweede Kamer is aangeboden, is tot op heden afgezien van actieve openbaarmaking.

5. De Kiesraad als zelfstandig bestuursorgaan

5.1 Algemeen

De Kiesraad heeft als zelfstandig bestuursorgaan diverse taken op grond van de Kieswet. De kieswettelijke taken omvatten werkzaamheden die de Kiesraad verricht als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, de Eerste Kamer en het Europees Parlement. Hoewel de Kiesraad bij gemeenteraads- en statenverkiezingen nauwelijks wettelijke taken heeft[6], vervult de Kiesraad hier wel een rol als zogenaamd kenniscentrum. Het secretariaat van de Kiesraad verstrekt informatie en hulp en bijstand aan burgers, gemeenten, provincies en politieke partijen.

Op 7 maart 2006 vonden gemeenteraadsverkiezingen plaats. Aanvankelijk zouden de verkiezingen voor de leden van de Tweede Kamer in mei 2007 plaatsvinden. Door de val van het kabinet in de zomer van 2006 werden er echter vervroegde verkiezingen gehouden op 22 november 2006[7].

5.2 Gemeenteraadsverkiezingen 7 maart 2006

Hoewel de Kiesraad, anders dan bij verkiezingen voor de leden van de Tweede Kamer, Eerste Kamer en het Europees Parlement, bij gemeenteraadsverkiezingen niet optreedt als centraal stembureau, brengen ook deze verkiezingen werkzaamheden voor (het secretariaat van) de Kiesraad mee. Vele gemeenten, burgers, politieke partijen en andere instanties doen in de aanloop naar deze verkiezingen een beroep op de Kiesraad als kenniscentrum. Hiernaast informeert en adviseert de Kiesraad gemeenten en politieke partijen in deze periode actief door middel van circulaires en brieven.

Teneinde de vragen die aan de Kiesraad gesteld worden op te vangen, is ten tijde van de gemeenteraadsverkiezingen een informatiepunt ingesteld. Het Informatiepunt Verkiezingen was operationeel vanaf 1 december 2005. Het informatiepunt is werkzaam ten behoeve van de Kiesraad en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, en valt onder de verantwoordelijkheid van de Kiesraad.

In 419 gemeenten hebben op 7 maart 2006 gemeenteraadsverkiezingen plaatsgevonden. Als gevolg van gemeentelijke herindelingen werd in 39 gemeenten op deze datum geen stemming gehouden. De dag van stemming was ditmaal niet op een woensdag maar, in verband met het samenvallen met de Biddag voor Gewas en Arbeid, op een dinsdag[8]. De vervroeging van de gemeenteraadsverkiezingen in 2006 ging gepaard met een vervroeging van de dag van kandidaatstelling met eveneens één dag. Op maandag 23 januari 2006 moesten de deelnemende politieke partijen hun kandidatenlijsten inleveren. De uitslag werd door de centrale stembureaus op gemeentelijk niveau vastgesteld op donderdag 9 maart 2006.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2006 vond een experiment plaats met het 'Stemmen in een willekeurig stemlokaal'. In totaal hebben 239 gemeenten aan dit experiment meegedaan. In deelnemende gemeenten konden kiezers stemmen met een stempas in plaats van een oproepingskaart en was het mogelijk daarmee binnen de gemeente in een

[6] Een beperkte wettelijke taak in dit verband is de verplichting voor de Kiesraad om voorafgaand aan deze verkiezingen het register van aanduidingen van politieke groeperingen voor de Tweede Kamer te publiceren, vgl. art. G 1, achtste lid, van de Kieswet. Deze aanduidingen mogen ingevolge artikel G 4, eerste lid, van de Kieswet ook gebruikt worden bij verkiezingen voor de gemeenteraad en provinciale staten.

[7] Zie het Koninklijk Besluit tot ontbinding van de Tweede Kamer d.d. 4 september 2006, Stb. 2006, 421, ook gepubliceerd in Stcrt. 2006, 184.

[8] Zie het besluit op grond van art. F 1, derde lid, van de Kieswet tot verplaatsing van de dag van de kandidaatstelling (en derhalve ook de dag van de stemming): Koninklijk Besluit d.d. 28 juni 2005, Stb. 2005, 361.

stemlokaal naar keuze te stemmen. Uit het evaluatierapport dat naar aanleiding van het experiment is opgesteld, blijkt dat 14% van de kiezers in een ander stembureau dan het gebruikelijke stembureau heeft gestemd[9].

5.3 Tweede Kamerverkiezing 22 november 2006

Algemene gang van zaken

De Kiesraad treedt op als centraal stembureau bij de verkiezing voor de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Dit houdt onder andere in dat de Kiesraad een register van aanduidingen ten behoeve van de verkiezing voor de leden van de Tweede Kamer bijhoudt. Politieke groeperingen die willen deelnemen aan Tweede Kamerverkiezingen dienen hun verzoek tot registratie van een aanduiding te richten aan de Kiesraad. Nadat de kandidatenlijsten bij de hoofdstembureaus in de verschillende kieskringen zijn ingediend, nummert de Kiesraad als centraal stembureau in een openbare zitting de kandidatenlijsten en neemt hij een beslissing over de geldigheid van ingediende lijstencombinaties. Van deze zitting wordt een proces-verbaal opgemaakt dat ter inzage wordt gelegd. Hoewel de kandidatenlijsten bij de hoofdstembureaus in de verschillende kieskringen worden ingeleverd en het ook de hoofdstembureaus zijn die een oordeel uitspreken over de geldigheid van de lijsten, is het de Kiesraad die de geldig verklaarde kandidatenlijsten uiteindelijk ter inzage legt en publiceert in de Staatscourant. Op de maandag na de dag van de stemming stelt de Kiesraad in een openbare zitting de definitieve uitslag van de verkiezing vast.

De verkiezingen voor de Tweede Kamer in november 2006 stonden voor de vele betrokkenen in het teken van de kritiek op de stemmachines. In de aanloop naar de verkiezingen kreeg de stichting 'Wij vertrouwen stemcomputers niet' landelijke bekendheid. De stichting stelde de betrouwbaarheid van stemmachines ter discussie. Mede hierdoor werd nader onderzoek ingesteld. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties dat verantwoordelijk is voor de organisatie van de verkiezingen en de inzet van stemmachines, besloot aanvullende beveiligingsmaatregelen te treffen voor, tijdens en na de dag van stemming. Voor gemeenten brachten deze beveiligingsmaatregelen extra werkzaamheden met zich mee. Onder deze maatregelen vielen de controle en verzegeling van alle stemmachines, een verscherpte fysieke beveiliging van de stemmachines bij de gemeenten en een controle voorafgaand aan en tijdens de dag van de stemming van de gebruikte stemmachines.

Zo'n drie weken voor de dag van de stemming heeft de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties de goedkeuring van de Sdu-stemmachines ingetrokken vanwege onvoldoende waarborging van het stemgeheim[10]. Gemeenten die gebruik maakten van deze stemmachines moesten overgaan op het stemmen door middel van potlood en papier of het stemmen met behulp van Nedap-stemmachines.
De genomen maatregelen rond en de discussie over de stemmachines heeft ook de Kiesraad natuurlijk niet onberoerd gelaten. Bij het Informatiepunt Verkiezingen kwamen veel vragen binnen van gemeenten en burgers over de genomen maatregelen door het ministerie. De vragen van gemeenten zijn grotendeels doorverwezen naar het aparte Informatiepunt stemmachines van het ministerie.

Bij brief van 30 oktober 2006 kreeg de Kiesraad het verzoek van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties om in overleg met stemmachineleverancier Nedap te komen tot afspraken over de bewaring van de broncodes van de stemmachines van deze fabrikant door de Kiesraad.
De Kiesraad heeft intensief overleg gevoerd met Nedap om te komen tot een deponering

9 Evaluatie 'Stemmen in een willekeurig stemlokaal', het experiment bij de gemeenteraadsverkiezingen van dinsdag 7 maart 2006, te vinden op de website van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties www.minbzk.nl .
10 Zie besluit van de minister van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties d.d. 1 november 2006, Stcrt. 2006, 213.

van de broncodes bij een zogenaamd Escrow-agent, met de Kiesraad als begunstigde. De Kiesraad is er niet in geslaagd hierover tot overeenstemming met Nedap te komen. De Kiesraad heeft dit aan de minister bericht en aangegeven nog steeds bereid te zijn in de toekomst, bijvoorbeeld op basis van een wettelijke grondslag, zorg te dragen voor de inbewaringneming van broncodes van stemmachines.

Verder heeft de Kiesraad in het kader van de vaststelling van de uitslag specifiek aandacht geschonken aan de stemmachineproblematiek. Hieraan wordt verderop in deze paragraaf apart aandacht besteed.

Bijzonder aan deze verkiezing voor de leden van de Tweede Kamer was voorts dat een internationale waarnemersmissie van de OVSE de verkiezing heeft gemonitord. De algemene missie heeft ook met de Kiesraad gesproken. Daarnaast heeft de Kiesraad ook twee zogenaamde bilaterale missies van de OVSE ontvangen, één uit Kazachstan en één uit Moldavië. Op 12 maart 2007 is door de OVSE een rapport uitgebracht met belangwekkende aanbevelingen voor de praktijk van de Nederlandse verkiezingen[11], waarop de Kiesraad in nog te verschijnen adviezen in 2007 zal terugkomen.

Registratie van aanduidingen

De Kiesraad heeft in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezing een record aantal verzoeken van politieke groeperingen ontvangen die hun aanduiding voor de Kamerverkiezing van november 2006 wilden laten registreren. Opvallend is dat veel van deze verzoeken op het allerlaatste moment, net vóór het verstrijken van de termijn voor registratie op 28 augustus 2006, werden ingediend. Regelmatig moest worden geconstateerd dat verzoeken niet aan de formele vereisten voldeden, bijvoorbeeld doordat de betreffende groepering niet alle benodigde stukken had overgelegd of de ondertekening niet klopte. Uiteindelijk werden 74 aanduidingen geregistreerd door de Kiesraad. Ter vergelijking: zowel bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 als in 2003 waren dat 45 aanduidingen. Over het besluit van de Kiesraad tot afwijzing van een verzoek tot registratie, zijn verschillende rechtszaken gevoerd. Verwezen zij naar bijlage 3 met een overzicht van de rechtszaken waarbij de Kiesraad was betrokken. In paragraaf 7 wordt verder op dit onderwerp ingegaan.

Kandidaatstelling

Van de 74 partijen die een aanduiding hadden geregistreerd, hebben er uiteindelijk 24 deelgenomen aan de verkiezingen. Veelal namen partijen niet deel omdat zij, naar eigen zeggen, de waarborgsom voor de kandidaatstelling te hoog vonden of omdat zij het vereiste aantal ondersteuningsverklaringen niet bijeen kregen.
Ook rond de kandidaatstelling speelden diverse beroepszaken waarbij de Kiesraad niet als partij maar als deskundige was betrokken. Verwezen zij naar eerdergenoemde bijlage 3. Evenals als bij vorige verkiezingen zijn veel vragen binnengekomen over de wijze van vermelding van kandidaten op de kandidatenlijst, onder andere over de vermelding van de adresgegevens van bedreigde kandidaten. Verder heeft de Kiesraad signalen ontvangen van verschillende hoofdstembureaus dat het hun voorkeur heeft om een langere periode van kandidaatstelling te hanteren. De kandidaatstelling is nu beperkt tot één dag. De Kiesraad zal op beide onderwerpen terugkomen in een in het najaar van 2007 uit te brengen advies.

Vaststelling van de uitslag

Net als voorgaande jaren heeft de Kiesraad het Bureau Groenendaal voor Verkiezingsuitslagen ingehuurd voor ICT-ondersteuning bij het geautomatiseerd berekenen van de uitslag. De Kiesraad heeft los van deze geautomatiseerde berekening de uitslag ook handmatig berekend.

[11] The Netherlands Parliamentary Elections 22 november 2006, OSCE/ODIHR Election Assessment Mission Report.

De stemmachines werden in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties speciaal gecontroleerd bij de Tweede Kamerverkiezing.
Vóór aanvang van de stemming zijn naar aanleiding van deze controles twee stemmachines overgebracht naar het Nederlands Forensisch Instituut (NFI), omdat zij als mogelijk 'verdacht' waren aangemerkt. Deze beide machines zijn niet bij de stemming gebruikt. Na afloop van de stemming is door onafhankelijke auditors een steekproef genomen onder de gebruikte machines. Als gevolg van dit onderzoek zijn nog eens vijf stemmachines naar het NFI overgebracht. In alle zeven gevallen waren er geen aanwijzingen die duiden op beïnvloeding van de machines door manipulatie. De Kiesraad is door de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties op zondag 26 november 2006 op de hoogte gesteld van de resultaten van deze controle. De Kiesraad had deze gegevens nodig om te kunnen beoordelen of er zich onregelmatigheden hadden voorgedaan. Indien er wél onregelmatigheden zouden zijn geconstateerd, zou dat aanleiding hebben kunnen vormen voor een andere beoordeling van het verloop van de verkiezingen en mogelijkerwijs ook van de uitslag van de verkiezingen.

Hoewel de Kiesraad formeelwettelijk gezien alleen tot taak heeft de aantallen uitgebrachte stemmen per groepering en per kandidaat en de daarop gebaseerde zetelverdeling bekend te maken, heeft hij geoordeeld dat het wenselijk was ook een oordeel uit te spreken over de betrouwbaarheid van de uitslag. Daartoe heeft de Kiesraad, anders dan bij voorgaande verkiezingen, ook de processen-verbaal van alle stembureaus in Nederland ontvangen waaruit bleek dat bezwaren waren gemaakt die verband houden met stemmachines c.q. waarvan de zitting geschorst was geweest. Op basis van deze gegevens, de brief van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties en de algemene informatie die de Kiesraad ter beschikking stond, heeft de Kiesraad na ampele overweging geoordeeld dat de resultaten van de onderzoeken en de ingebrachte bezwaren de Kiesraad geen aanleiding gaven de betrouwbaarheid van de uitslag in twijfel te trekken. In een bijlage bij het proces-verbaal van de openbare zitting waarin de uitslag is vastgesteld, is dit nader toegelicht[12].
De Kiesraad is zich ervan bewust dat het oordeel over de geldigheid van de stemming, gelet op artikel 58 van de Grondwet, toekomt aan de Tweede Kamer zelf. Hij heeft niettemin gemeend als deskundige op dit terrein de Kamer hierover van advies te moeten dienen wat betreft de stemmachineproblematiek.

Een ander punt waaraan de Kiesraad specifiek aandacht heeft geschonken bij de vaststelling van de uitslag van de verkiezingen was het gebruik van stempassen in de 239 gemeenten die meededen aan het experiment 'Stemmen in een willekeurig stemlokaal'.
Op de dag van de stemming ontving het secretariaat van de Kiesraad vele tientallen klachten van burgers die hun actief kiesrecht niet hadden kunnen uitoefenen, omdat zij niet langer de beschikking hadden over hun stempas en geen vervangende stempas meer konden aanvragen.

Rond de Tweede Kamerverkiezing kwamen hier in totaal 136 meldingen ofwel klachten over binnen, 71 % van deze meldingen kwam binnen in de week van de stemming. Tijdens de openbare zitting tot vaststelling van de uitslag zijn hierover bezwaren ingebracht. De Kiesraad heeft geoordeeld dat de omvang van het probleem niet zodanig was dat dit gevolgen moest hebben voor de vaststelling van de uitslag van de verkiezingen. Wel heeft de Kiesraad naar aanleiding van deze klachten op 21 december 2006 aan de minister spontaan advies uitgebracht over de gang van zaken rond en de termijnen voor de verstrekking van vervangende stempassen[13].

[12] Het volledige proces-verbaal van de openbare zitting van 27 november 2006 is te vinden op www.kiesraad.nl onder Tweede Kamerverkiezing.
[13] Advies van 21 december 2006, kenmerk 2006-0000425212, te vinden op www.kiesraad.nl onder Adviezen.

5.4 Voorbereiding van de verkiezingen in 2007

Naast de voorbereiding van de Tweede Kamerverkiezing stonden ook de voorbereiding van de verkiezing voor de leden van provinciale staten op 7 maart 2007 en de verkiezing voor de leden van de Eerste Kamer op 29 mei 2007 op stapel. Beide verkiezingen zouden weliswaar pas plaatsvinden in het begin van 2007 maar de voorbereidingen hiervoor zijn reeds in 2006 in gang gezet. Dit is onder meer noodzakelijk omdat bepaalde wettelijke termijnen aflopen ruimschoots voor dat de daadwerkelijke verkiezingen worden gehouden. Een voorbeeld hiervan is de termijn waarbinnen een politieke groepering om registratie van haar aanduiding kan verzoeken. Deze termijn liep wat betreft de provinciale statenverkiezingen af op 11 december 2006. Overigens leidde de wettelijke verplichting om kort na de Tweede Kamerverkiezing over te gaan tot schrapping van de aanduidingen van partijen die niet hadden meegedaan aan die verkiezing, tot de noodzaak voor die partijen, als zij wel aan de statenverkiezingen wilden deelnemen, om op zeer korte termijn een nieuw registratieverzoek in te dienen. Over deze samenloop van termijnen voor registratie van aanduidingen voor verschillende verkiezingen heeft de Kiesraad in 2007 advies uitgebracht[14].

5.5 Vervulling van tussentijdse vacatures

De voorzitter van de Kiesraad heeft tot taak om bij het openvallen van een plaats in de Tweede Kamer, de Eerste Kamer of het Europees Parlement een kandidaat te benoemen als lid van het betreffende vertegenwoordigend orgaan. In 2006 zijn zodoende in de volgende aantallen vacatures opvolgers benoemd:

Vertegenwoordigend orgaan	**Aantal tussentijdse vacatures**	**Verdeling over lijsten**	
Tweede Kamer	8	Christen Democratisch Appèl (CDA)	1
		Partij van de Arbeid (P.v.d.A.)	2
		VVD	2
		GROENLINKS	1
		LPF	2
Eerste Kamer	2	GROENLINKS	1
		SP (Socialistische Partij)	1
Europees Parlement	0	n.v.t.	

Bij het benoemen van opvolgers in opengevallen vacatures gaat de voorzitter van de Kiesraad in zijn hoedanigheid als voorzitter van het centraal stembureau na wie het hoogst op de rangschikking van kandidaten van de betreffende lijst staat die na de verkiezing is vastgesteld[15]. Deze persoon komt voor benoeming in aanmerking. Het komt echter regelmatig voor dat een kandidaat niet voor benoeming in een tussentijdse vacature in aanmerking wenst te komen. In dergelijke gevallen kan door de betreffende persoon een verklaring worden overgelegd dat hij of zij niet benoemd wil worden[16] en wordt hij bij de benoemingsprocedure buiten beschouwing gelaten.

Om de hier genoemde taak goed te kunnen vervullen is er regelmatig contact met de griffie van de Eerste en Tweede Kamer. Benoemingen in tussentijdse vacatures in het Europees Parlement lopen ook via de griffie van de Tweede Kamer.

[14] Advies van 28 juni 2007, kenmerk 2007-0000222146, te vinden op www.kiesraad.nl onder Adviezen.
[15] Vgl. art. W 1 jo. art. P 19 van de Kieswet.
[16] Vgl. art. W 2, eerste lid, onder f, van de Kieswet.

6. Informatiepunt Verkiezingen

In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006 is om voorlichting te geven over deze verkiezingen, op gezamenlijk initiatief van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Kiesraad, een Informatiepunt Verkiezingen opgericht. Ook bij eerdere verkiezingen is dit gebeurd (destijds bekend onder de naam callcentre verkiezingen). Nieuw was wel dat het informatiepunt wordt aangestuurd door het secretariaat van de Kiesraad. Beleidsgevoelige vragen die bestemd zijn voor de minister zijn overigens steeds doorverwezen naar het ministerie.

Het verstrekken van informatie, het uitleggen van wetgeving op het gebied van het kiesrecht en het voorlichten over de gang van zaken rondom de gemeenteraadsverkiezingen waren de belangrijkste taken van het informatiepunt. Gemeenten, burgers en andere belangstellenden, zoals pers[17] en politieke partijen, hebben in de periode van 1 december 2005 tot en met 19 maart 2006 een beroep op het informatiepunt kunnen doen. Besloten is ook in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezing in november 2006 een Informatiepunt Verkiezingen in te richten. Gevolg hiervan is dat vrijwel het gehele jaar 2006 een informatiepunt operationeel is geweest.

Verzoeken om informatie binnengekomen bij het Informatiepunt Gemeenteraadsverkiezingen

Medium	*Aantal*	*Percentage*
Telefoon	1682	72
E-mail	645	28
Totaal	2327	100

Actor	*Aantal*	*Percentage*
Gemeente	1561	67
Burger	519	22
Organisatie	168	7
Pers	79	4
Totaal	2327	100

Ten aanzien van de in maart 2006 gehouden gemeenteraadsverkiezingen kan worden geconcludeerd dat het Informatiepunt Verkiezingen in totaal 2327 meldingen, veelal verzoeken om informatie of uitleg, heeft ontvangen. Het merendeel van de vragen werd gesteld per telefoon.

Verzoeken om informatie binnengekomen bij het Informatiepunt Tweede Kamerverkiezing

Medium	*Aantal*	*Percentage*
Telefoon	1285	67
E-mail	642	33
Totaal:	1927	100

[17] Vragen van de pers zijn alleen beantwoord voor zover zij bestemd waren voor de Kiesraad. Vragen van de pers voor het ministerie zijn doorverwezen naar de perswoordvoerders van het ministerie.

Actor	*Aantal*	*Percentage*
Gemeente	607	31
Burger	840	44
Organisatie	108	6
Pers	97	5
Politieke partijen	275	14
Totaal	1927	100

Ten aanzien van de Tweede Kamerverkiezing gehouden in november 2006, kan geconcludeerd worden dat het Informatiepunt Verkiezingen in totaal 1927 meldingen heeft ontvangen. Het overgrote deel van de vragen was, anders dan bij de gemeenteraads-verkiezingen, afkomstig van burgers. Van de meldingen was 44% afkomstig van burgers en 31% afkomstig van gemeenten.

Uit de kwantitatieve gegevens kan worden geconcludeerd dat het informatiepunt in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen meer geraadpleegd is door gemeenten dan door burgers en dat dit in aanloop naar Tweede Kamerverkiezing andersom was. Dit gegeven hangt onder andere samen met de aard van de verkiezingen. Gemeenten hebben bij gemeenteraadsverkiezingen een grotere rol dan bij Tweede Kamerverkiezingen. Zo zijn zij bij gemeenteraadsverkiezingen, anders dan bij Tweede Kamerverkiezingen, ook belast met het registreren van politieke groeperingen. Gevolg hiervan is dat gemeenten in de aanloop naar deze verkiezingen relatief vaker een beroep op de Kiesraad doen. Ook kan een rol hebben gespeeld dat gemeenten bij de Tweede Kamerverkiezing door de recente ervaring met de gemeenteraadsverkiezingen minder vragen hadden. Ten slotte leert de ervaring dat burgers steeds beter hun weg weten te vinden naar de Kiesraad.

7. Registratieverzoeken

De Kiesraad heeft in het jaar 2006 een grote hoeveelheid registratieverzoeken behandeld. Hoewel dit gegeven uiteraard samenhangt met het feit dat er een vervroegde Tweede Kamerverkiezing plaatsvond, zijn er relatief meer registratieverzoeken binnengekomen en behandeld dan doorgaans het geval is in de aanloop naar Tweede Kamerverkiezingen.

Na de sluiting van de termijn voor registratie hadden 74 politieke partijen een aanduiding bij de Kiesraad laten registreren. Het betrof hiermee het hoogste aantal registraties in de geschiedenis van de Kiesraad. Uiteindelijk hebben 26 van de 74 partijen een kandidatenlijsten ingediend en hebben 24 partijen daadwerkelijk meegedaan aan de verkiezingen. Zie voor een vergelijking het onderstaande overzicht van registraties en deelname van politieke partijen in de afgelopen jaren.

Verkiezingen	2006	2003	2002	1998	1994
Registraties	74	45	45	50	38
Deelgenomen	24	18	18	23	26

Registratie van de aanduiding Partij voor Naastenliefde, Vrijheid en Diversiteit (PNVD)
Aan één registratieverzoek wordt hier apart aandacht besteed, aangezien dit verzoek leidde tot discussie over het systeem van de registratie van aanduidingen. Het betreft het verzoek tot registratie van de aanduiding 'Partij voor Naastenliefde, Vrijheid en Diversiteit (PNVD)'. Deze partij profileerde zich als sympathisant en spreekbuis van pedofielen. De Kiesraad heeft de betreffende aanduiding geregistreerd in augustus 2006. De oprichting van deze partij en de registratie van de betreffende aanduiding leidde tot veel negatieve reacties in de samenleving.

Ook bij de Kiesraad kwamen hierover veel reacties binnen van burgers. Zij vonden het veelal onbegrijpelijk dat het mogelijk is een politieke partij met een dergelijk gedachtegoed op te richten. Achtergrond van die mogelijkheid is echter de grondwettelijk gewaarborgde vrijheid van vereniging en vrijheid van meningsuiting en het passief kiesrecht. Het staat in beginsel iedereen in Nederland vrij een politieke partij op te richten. Nederland kent geen preventief toezicht op politieke partijen. Niet een instantie als de Kiesraad maar de kiezers kunnen bepalen welke partijen hen vertegenwoordigen. Dit doen zij door middel van het uitbrengen van hun stem bij de verkiezingen.
Politieke partijen die met een aanduiding boven de kandidatenlijst aan de verkiezingen willen deelnemen, moeten deze aanduiding vooraf laten registreren bij de Kiesraad. De Kiesraad kan toetsen of de aanduiding als zodanig in strijd is met de openbare orde, maar mag de doelstellingen of het optreden van een politieke partij niet toetsen. In het Burgerlijk Wetboek is wel de mogelijkheid opgenomen dat de rechtbank een rechtspersoon waarvan de werkzaamheid of het doel in strijd is met de openbare orde ontbindt[18]. Dit kan alleen op verzoek van het openbaar ministerie. Het is dan ook aan de rechter om te bepalen of een vereniging of politieke partij verboden dient te worden.

De Partij voor Naastenliefde, Vrijheid en Democratie heeft uiteindelijk niet aan de Tweede Kamerverkiezing in november 2006 deelgenomen. De partij heeft niet het benodigde aantal ondersteuningsverklaringen ingezameld dat vereist is voor het indienen van een geldige kandidatenlijst.
De aanduiding PNVD is op 27 november 2006, na afloop van de Tweede Kamerverkiezing, op grond van de daartoe strekkende wettelijke verplichting[19], uit het register van aanduidingen geschrapt.

[18] Zie artikel 2:20 van het Burgerlijk Wetboek.
[19] Vgl. artikel G 1, zevende lid, onder d, van de Kieswet.

Jurisprudentieonderzoek in opdracht van de Kiesraad
Gebleken is dat de eisen die de Kieswet stelt aan een registratieverzoek en de gronden waarop een aanduiding moet worden afgewezen, niet altijd even duidelijk toepasbaar zijn. De schaarse jurisprudentie geeft een wisselend beeld. Dit zorgt voor onduidelijkheid over de wijze waarop de verschillende criteria moeten worden toegepast. Ook bij de behandeling van de grote hoeveelheid van registratieverzoeken ten behoeve van de Tweede Kamerverkiezing is de Kiesraad tegen een aantal knelpunten in de uitvoering van de Kieswet aangelopen. Om deze reden is in opdracht van de Kiesraad in 2006 onderzoek gedaan naar de jurisprudentie over registraties van aanduidingen van politieke partijen: doel was om duidelijkheid en zekerheid te verkrijgen over de toepassing van de verschillende registratie-eisen en afwijzingsgronden.

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de jurisprudentie schaars, periodiek en feitelijk is. Het is niet altijd meteen duidelijk welke afwijzingsgrond moet worden toegepast. Er bestaat met name onduidelijkheid over de in artikel G 1, vierde lid, onder sub b en sub c van de Kieswet genoemde afwijzingsgronden. Sub b van dit artikel heeft betrekking op aanduidingen die geheel of in hoofdzaak overeenstemmen met een reeds geregistreerde aanduiding van een andere politieke groepering, waardoor verwarring is te duchten en sub c heeft betrekking op aanduidingen die anderszins misleidend zijn voor de kiezers. Beide afwijzingsgronden worden regelmatig door elkaar gebruikt. In het rapport dat naar aanleiding van het jurisprudentieonderzoek is opgesteld, wordt deze problematiek uiteengezet en wordt een aantal aanbevelingen gedaan[20].

De grote hoeveelheid aan registratieverzoeken, het feit dat de Kiesraad bij de behandeling van deze verzoeken tegen een aantal knelpunten in de uitvoering van de Kieswet is aangelopen en het jurisprudentieonderzoek dat met betrekking tot dit onderwerp is uitgevoerd, vormen voor de Kiesraad reden om een spontaan advies uit te brengen aan de minister voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties over de registratie van politieke groeperingen. In het advies zullen de verschillende knelpunten worden behandeld en waar mogelijk voorstellen worden gedaan voor verbetering van de procedure. Het advies zal in de zomer van 2007 worden uitgebracht.

[20] Rapport 'Registratie van de Aanduidingen van Politieke Groeperingen; Verwarring wordt geducht…' van P. Boswijk. Te vinden op www.kiesraad.nl.

8. Rechtszaken

De Kiesraad is in 2006 bij verschillende rechtszaken betrokken geweest. Het betrof zowel zaken waarin de Kiesraad als verweerder optrad, als zaken waarin de Kiesraad als deskundige gehoord werd. In die gevallen waarin de Kiesraad als deskundige optrad - bij de zaken rond de gemeenteraadsverkiezingen en bij de zaken rond de kandidaatstelling voor de Tweede Kamerverkiezing - werd om een zienswijze verzocht. In alle gevallen waren het zaken die - conform de van de Algemene wet bestuursrecht afwijkende voorschriften van de Kieswet - aanhangig waren gemaakt bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State.
Hoewel Kieswetzaken zich op elk moment in een jaar kunnen voordoen, concentreren zij zich in een verkiezingsjaar als 2006 voornamelijk in twee perioden. De meeste zaken waarbij de Kiesraad betrokken was, hebben zich afgespeeld in de periode na het sluiten van de termijn voor registratie ten behoeve van de Tweede Kamerverkiezing in november en de periode na de kandidaatstelling voor de Tweede Kamerverkiezing. In de maanden augustus tot oktober kan derhalve worden gesproken van een piek in het aantal Kieswetzaken.

De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft na afloop van de termijn voor het registreren van een aanduiding voor de Tweede Kamerverkiezing in november in zeven zaken uitspraak gedaan. Het ging om zaken die aanhangig waren gemaakt door politieke groeperingen die hun registratieverzoek om verschillende redenen door de Kiesraad afgewezen of niet-ontvankelijk verklaard zagen. In al deze zaken is de Kiesraad in het gelijk gesteld. Rond de kandidaatstelling zijn bij de Raad van State vijf zaken aanhangig gemaakt. In deze zaken traden verschillende hoofdstembureaus op als verweerder. In bijlage 3 wordt een overzicht gegeven van Kieswetzaken waarbij de Kiesraad betrokken is geweest.

De betrokkenheid van de Kiesraad beperkte zich in 2006 echter niet tot eerdergenoemde zaken. Veel beroepszaken leidden uiteindelijk niet tot een uitspraak, bijvoorbeeld omdat zij werden ingetrokken of omdat er geen griffiegeld werd betaald.

Inhoudelijk zijn van belang om hier te noemen de twee zaken Eman-Sevinger. In beide zaken heeft de Kiesraad een zienswijze uitgebracht. De eerste zaak was aangespannen door twee Nederlanders woonachtig op Aruba - de heren Eman en Sevinger - die in Aruba wilden deelnemen aan verkiezing van de leden van het Europees Parlement. De gemeente Den Haag had echter geweigerd hen te registreren als kiezer, aangezien de Kieswet het kiesrecht voor het Europees Parlement aan Nederlanders die op Aruba en de Nederlandse Antillen wonen alleen toekent als zij tien jaar in Nederland hebben gewoond, hetgeen in de betrokken casus niet het geval was. Het Hof van Justitie van de Europese Unie heeft op 14 oktober 2006 prejudiciële vragen beantwoord die de Afdeling had gesteld over het kiesrecht voor het Europees Parlement.[21] Het Hof van Justitie oordeelde dat als Nederland ervoor kiest dat Nederlanders buiten Europa mogen deelnemen aan de Europese verkiezingen, zoals inderdaad het geval is, het gelijkheidsbeginsel een rol speelt. Het Hof vindt het niet verdedigbaar dat Nederlanders buiten het Koninkrijk het kiesrecht wél hebben, ook als zij nooit in Nederland gewoond hebben, en dat Arubanen en Antillianen dit kiesrecht alleen hebben als zij tenminste 10 jaar in Nederland hebben gewoond. Het Hof oordeelde dat deze Nederlanders in het buitenland in een vergelijkbare situatie verkeren als Arubanen en Antillianen. Op 21 november 2006 heeft de Afdeling in een uitspraak de beroepen van de heren Eman en Sevinger dan ook gegrond verklaard. Het is nu aan de wetgever hier gevolg aan te geven.

[21] Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State 13 juli 2004, 200404446/1a en 200404450/1a

In de tweede zaak[22] die was aangespannen door de heren Eman en Sevinger betoogden zij dat aan hen ook het kiesrecht voor de Tweede Kamer toekwam. De Afdeling kwam echter tot het oordeel dat hier wat betreft de Nederlanders op Aruba en de Nederlandse Antillen en de andere Nederlanders in het buitenland geen sprake was van gelijke gevallen, kort gezegd op grond van de overweging dat de ingezetenen van Aruba en de Nederlandse Antillen kiesrecht hebben voor de eigen Staten en via de procedure van rijkswetgeving invloed hebben op de totstandkoming daarvan.

[22] Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State 21 november 2006, 200607567/1 en 200607800/1

9. Strafbare feiten rond verkiezingen

De Kiesraad heeft rond de verkiezingen in 2006 geconstateerd dat zich enkele mogelijk strafbare feiten hebben voorgedaan. Een aantal hiervan zal hieronder kort worden behandeld omdat zij ook in de media de nodige aandacht hebben gekregen. Het betreft onder andere een actie van radiozender Caz! in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezing en een vermeend geval van fraude in de gemeente Landerd rondom de gemeenteraads-verkiezingen. Benadrukt wordt dat geen van de gevallen gevolgen hadden voor de geldigheid van de verkiezingsuitslag of de toelating van gekozen leden.

Vermeende fraude in gemeente Landerd
Na afloop van de gemeenteraadverkiezingen ontstond enige commotie over de verkiezingsuitslag in gemeente Landerd. Bij het tellen van de stemmen bleek dat een kandidaat in een bepaald stembureau beduidend meer stemmen had verkregen dan in alle andere stembureaus. De betreffende kandidaat was lid van het stembureau en bediende in dit stembureau de stemmachine, overigens ook het stembureau waar hij zelf kiesgerechtigd was. Het openbaar ministerie heeft een strafrechtelijk onderzoek ingesteld en onderzoek gedaan naar het functioneren van de stemmachine. Deze oordeelde dat, mede gelet op de uitkomst van de gehouden schaduwverkiezing, een onbegrijpelijk hoog aantal stemmen op de betreffende kandidaat was uitgebracht. De stemmachine bleek goed te hebben gefunctioneerd. De officier van justitie oordeelde dat de stemmachine was gemanipuleerd nu een groot aantal kiezers de kans niet kreeg om te stemmen en dat de man in deze gevallen een stem op zichzelf zou hebben uitgebracht. Volgens de rechtbank was er echter teveel twijfel over de feitelijke uitvoering hiervan. De verdachte is op 10 april 2007 door de Rechtbank 's-Hertogenbosch vrijgesproken van het plegen van bedrieglijke handelingen bij verkiezingen. Door het openbaar ministerie is hoger beroep ingesteld tegen de uitspraak.

Het ronselen van ondersteuningsverklaringen en volmachtbewijzen
Rond de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2006 hebben zich verschillende gevallen voorgedaan van het ronselen van ondersteuningverklaringen en volmachtbewijzen. Beide vormen van ronselen zijn in de Kieswet en ook in het Wetboek van Strafrecht strafbaar gesteld.

Bij het Informatiepunt Verkiezingen kwamen in de aanloop naar de gemeenteraads-verkiezingen meerdere meldingen binnen over het vermoeden van ronselen van ondersteuningsverklaringen en volmachten. Het informatiepunt heeft in gevallen waarin het vermoeden bestond dan wel geconstateerd was dat er sprake was van ronselpraktijken, de betrokkenen geadviseerd aangifte te doen bij de politie en heeft gevraagd het informatiepunt op de hoogte te houden van eventuele stappen van het openbaar ministerie.

Een opvallend bericht over ronselpraktijken, dat ook de nodige aandacht kreeg in de media, was het ronselen van ondersteuningsverklaringen door een politieke partij in de gemeente Arnhem. De betreffende politieke partij bood daklozen 10 euro aan indien zij bereid waren ter secretarie van de gemeente een ondersteuningsverklaring ten behoeve van de partij af te leggen. De Rechtbank Arnhem achtte bewezen dat de verdachten het strafbare feit hadden begaan en veroordeelde allen tot een gevangenisstraf van drie tot zes maanden, waarvan een deel voorwaardelijk en met een proeftijd van twee jaar. Door de verdachten is vervolgens hoger beroep ingesteld[23].

[23] Op 9 juli 2007 heeft het Gerechtshof Arnhem het hoger beroep eveneens ongegrond verklaard. Zie LJN: BA9085.

De minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties heeft de Kiesraad bij brief van 24 april 2006 verzocht advies uit te brengen over het voorkomen en sanctioneren van ronselen van ondersteuningsverklaringen bij de kandidaatstelling en het ronselen van volmachten. De Kiesraad heeft de minister toegezegd hierover advies uit te brengen en is momenteel, ter voorbereiding van dit advies, bezig met een rechtsvergelijkend onderzoek over dit onderwerp. De verwachting is dat het advies over het voorkomen en sanctioneren van ronselen in het najaar van 2007 zal worden uitgebracht.

Actie van radiozender Caz!

Deze actie van radiozender Caz! die een vermoeden van het plegen van een strafbaar feit opleverde, vond plaats in de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezing. De DJ's Timur en Ràmon van het programma Timur Open Air, verzamelden ondertekende oproepingskaarten van kiezers die niet van plan waren om te gaan stemmen en verdeelden deze vervolgens onder extra enthousiaste kiezers, die dan zelf hun naam konden invullen zodat zij vervolgens bij volmacht konden stemmen. In geval van een oproepingskaart kan overigens slechts bij hetzelfde stembureau als waar de volmachtgever is opgeroepen, worden gestemd. In gemeenten die mee doen aan het experiment 'Stemmen in een willekeurig stemlokaal' kan met gebruik van een stempas in de gehele gemeente worden gestemd. In totaal had Caz! 74 stempassen ontvangen en er 49 doorgegeven. De Kiesraad was van oordeel dat hier sprake was van een vermoeden van een strafbaar feit. Volgens de Kieswet mag een stemgerechtigde een ander machtigen om namens hem een stem uit te brengen. De gemachtigde kan een volmachtstem uitsluitend tegelijk met zijn eigen stem uitbrengen en mag niet meer dan twee aanwijzingen als gemachtigde aannemen. Het stelselmatig oproepen van kiezers om hun oproepingskaart af te geven is echter strafbaar.[24]
De Kiesraad zag voldoende aanleiding om aangifte te doen van een strafbaar feit. Bij de afweging van de vraag of wel of niet aangifte zou worden gedaan, heeft de Kiesraad laten meewegen dat de actie van radiozender Caz! een landelijke uitstraling had. Het strafbare feit beperkte zich hiermee niet tot één gemeente en kon daarmee niet onder verantwoordelijkheid van een burgemeester worden geschaard. Ondanks waarschuwingen van de zijde van de Kiesraad zijn de betrokkenen doorgegaan met hun actie. De Kiesraad voelde zich dan ook verantwoordelijk hiertegen op te treden en aangifte te doen[25].

[24] Vgl. artikel Z 8 van de Kieswet: 'Degene die stelselmatig personen aanspreekt of anderszins persoonlijk benadert ten einde hen te bewegen het formulier op hun oproepingskaart, bestemd voor het stemmen bij volmacht, te ondertekenen en deze kaart af te geven, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van de derde categorie'. Zie ook artikel Z 3 van de Kieswet: 'Degene die stembiljetten, kiezerspassen, volmachtbewijzen of briefstembewijzen voorhanden heeft met het oogmerk deze wederrechtelijk te gebruiken of door anderen te doen gebruiken, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie.'

[25] Eén van de verdachten is vrij gesproken wegens onvoldoende bewijs. Aan de andere verdachte heeft het openbaar ministerie een transactie aangeboden.

10. Communicatie

10.1 *Algemeen*

Communicatie over verkiezingsaangelegenheden is belangrijk omdat zodoende meer inzicht kan worden geboden in het verkiezingsproces, de wettelijke bepalingen en de adviezen die de Kiesraad uitbrengt over kiesrecht en verkiezingen. De Kiesraad benut hiervoor verschillende mogelijkheden. De belangrijkste middelen zijn de website van de Kiesraad en de persvoorlichting die de Kiesraad geeft aan de media. Ook geeft de Kiesraad voorlichtingsmateriaal uit. Zo is in 2006 weer in samenwerking met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het boekje 'Meest gestelde vragen over verkiezingen'[26] verschenen.

De Kiesraad richt zich in zijn communicatie op verschillende doelgroepen: burgers, gemeenten (en de daar werkzame ambtenaren) en politieke partijen.

De website van de Kiesraad is in het najaar van 2006 uitgebreid. De bezoekersaantallen van de website zijn dan ook aanzienlijk gestegen in 2006. Het streven is van actualiteiten meteen melding te maken op de website. De Kiesraad zal zijn website in 2007 verder uitbouwen en nog meer informatie digitaal ter beschikking stellen.

10.2 *De Wet openbaarheid van bestuur*

Openbaarheid van bestuur is een algemeen rechtsbeginsel. De Wet openbaarheid van bestuur (hierna: Wob) regelt zowel de actieve als de passieve openbaarmaking van documenten. De Kiesraad geeft aan de actieve openbaarmakingsverplichting van artikel 8 van de Wob invulling door het plaatsen van zoveel mogelijk, relevante documenten op zijn website, door het uitgeven van persberichten en voorlichtingsmateriaal.

Burgers en journalisten gebruiken de Wob regelmatig om informatie op te vragen. Privacygevoelige informatie, documenten bestemd voor intern beraad met persoonlijke beleidsopvattingen en stukken die concurrentiegevoelige informatie van bedrijven bevatten, zijn uitgesloten van de mogelijkheid om ze met een beroep op de Wob in te zien. De Kiesraad streeft ernaar Wob-verzoeken zoveel mogelijk binnen de wettelijke termijnen af te doen, maar is daar, vanwege het complexe karakter van sommige verzoeken, niet in alle gevallen in geslaagd. De verzoeken van de stichting 'Wij vertrouwen stemcomputers niet' waren zeer omvangrijk en vergden een langere afhandelingsperiode.

10.3 *Media*

De Kiesraad krijgt veel vragen van de pers. In veel gevallen betreft het vragen over de achtergrond van bepaalde aspecten van de gang van zaken bij verkiezingen of uitleg van de Kieswet. In een minderheid van de gevallen wordt de Kiesraad om een standpunt gevraagd over bepaalde aangelegenheden. Het aantal vragen van de pers is in 2006 alleen bijgehouden voor zover deze vragen binnenkwamen bij het Informatiepunt Verkiezingen. Los daarvan komen echter veel vragen direct bij de communicatie-adviseur terecht. Het streven is vragen van de pers op de dag dat zij binnenkomen, van een antwoord te voorzien.

[26] Verkiezingen 2006-2007, Antwoorden op de meest gestelde vragen, VNG-Uitgeverij, Den Haag 2006. Ook te vinden via de website www.kiesraad.nl.

10.4 *Publicatie van statistische gegevens van verkiezingen*
Sinds het referendum dat in 2005 gehouden is over de Europese Grondwet, heeft de Kiesraad op verzoek van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties - die zich geconfronteerd zag met het feit dat het Centraal Bureau voor de Statistiek deze taak niet langer wenste te vervullen - de taak op zich genomen om na afloop van verkiezingen de statistische gegevens over die verkiezingen te publiceren.

De Kiesraad was al eerder begonnen met het systematisch verzamelen van alle officiële uitslagen van verkiezingen in Nederland. Het betreft hier de uitslagen van de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer, de Eerste Kamer, het Europees Parlement, de gemeenteraad en provinciale staten. De uitslagen van deze verkiezingen en de uitslag van het in 2005 gehouden referendum voor de Grondwet van Europa, zijn opgenomen in een databank 'verkiezingsuitslagen' die via de website van de Kiesraad en de website www.verkiezingsuitslagen.nl kunnen worden geraadpleegd. De uitslagen zijn vermeld vanaf 1998.

Naast het inzichtelijk maken van de verkiezingsuitslagen op internet, is de Kiesraad met het in 2005 gehouden referendum begonnen met het uitbrengen van een papieren versie van de statistische gegevens. In het verkiezingsjaar 2006 is deze nieuwe taak die de Kiesraad op zich genomen heeft, voortgezet. Zo is in dit jaar een statistische publicatie uitgebracht naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen in maart en is de statistische publicatie naar aanleiding van de Tweede Kamerverkiezing in november in voorbereiding. Naast het uitbrengen van een statistische publicatie na afloop van een verkiezing, brengt de Kiesraad reeds jaren een gebonden versie uit van het proces-verbaal van de uitslag van de betreffende verkiezing en sinds het referendum in 2005 ook een publicatie 'Kerngegevens', waarin de uitslag op een meer overzichtelijke manier wordt weergeven.

10.5 *Project historische verkiezingsuitslagen*
De Kiesraad is in 2006 in samenwerking van de afdeling Strategische Kennisontwikkeling van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties begonnen met een project 'historische verkiezingsuitslagen'. Dit project heeft als doel het op internet inzichtelijk maken van de verkiezingsuitslagen vanaf het jaar 1848. Achterliggende gedachte is dat verkiezingsuitslagen via de website van de Kiesraad raadpleegbaar zouden moeten zijn, nu het hier om historisch belangrijke gegevens gaat en de Kiesraad als centraal stembureau verantwoordelijk is voor de verstrekking van deze gegevens.
Veel van de uitslagen van landelijke verkiezingen zijn beschikbaar in diverse archieven in Nederland. Een enkele periode ontbreekt. In opdracht van de Kiesraad en het ministerie wordt nu historisch onderzoek verricht om de ontbrekende gegevens te verzamelen. Verder worden technische toepassingen ontwikkeld om de digitale gegevensbestanden in één databank te ontsluiten. Begonnen is met de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer. De databank voor de verkiezing zal naar verwachting medio 2008 beschikbaar zijn via de website van de Kiesraad.

11. Internationale contacten

Ook nationale verkiezingen staan steeds meer onder invloed van internationale ontwikkelingen op kiesrechtelijk terrein. Enkele jaren geleden is in het kader van de Raad van Europa onder de vlag van de Venice Commission een permanente groep van "Electoral management bodies" gevormd, die gemiddeld genomen éénmaal per jaar bijeenkomt. De OVSE heeft zijn werkterrein uitgebreid tot de "oudere democratieën" en stuurt ook naar deze landen waarnemersmissies bij verkiezingen. Verder kunnen ontwikkelingen in het ene land op het vlak van verkiezingen steeds eerder van belang zijn in een ander land. De snelle beschikbaarheid van informatie via internet heeft ook hier zijn effecten. De Kiesraad rekent het dan ook tot zijn taak goed op de hoogte te zijn van de internationale ontwikkelingen op kiesrechtelijk terrein en - waar aan de orde - invloed uit te oefenen op de totstandkoming van bijvoorbeeld aanbevelingen binnen de Raad van Europa.

De Kiesraad heeft zich in het jaar 2006 door de versterking van zijn secretariaat meer kunnen richten op het onderhouden van internationale contacten. Enerzijds heeft dit vorm gekregen doordat de Kiesraad delegaties uit het buitenland heeft ontvangen, anderzijds is een (beperkt) aantal malen een lid van de Kiesraad en/of een medewerker van het secretariaat afgereisd naar vergaderingen van internationale organisaties.

In 2006 is er onder andere deelgenomen aan vergaderingen van de Raad van Europa in Polen en Rusland. In het Verenigd Koninkrijk en Oostenrijk is deelgenomen aan symposia over onderwerpen op het terrein van de Kiesraad (respectievelijk het toezicht op de financiën van politieke partijen en het elektronisch stemmen).

12. Financiën

In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen van de werkbegroting van de Kiesraad en de in 2006 gerealiseerde uitgaven. Het totale budget dat de Kiesraad tot zijn beschikking had was 865.000 euro.

Bedragen maal 1000 euro

	Werkbegroting	**Gerealiseerde uitgaven**
Personeel (salarissen personeel incl. tijdelijk personeel)	418	348
Materieel	447	427
Totaal	865	775

Het budget van de Kiesraad laat een onderuitputting zien in 2006. Dit is enerzijds veroorzaakt doordat de middelen voor personeel door latere indiensttreding van dit personeel dan beoogd, slechts gedeeltelijk zijn gebruikt. Anderzijds zijn enkele relatief kostbare activiteiten, zoals de bouw van een nieuwe website en de verdere professionalisering van de communicatie, doorgeschoven naar 2007.

Onder het budget materieel vallen de (beperkte) programmagelden voor de Kiesraad (onderzoek c.a.), de vergoeding resp. vacatiegelden voor voorzitter en leden, huisvestingslasten, opleidingskosten personeel en reguliere materiële uitgaven als reiskosten en kantoorbenodigdheden.

In deze cijfers zijn niet opgenomen de inkomsten van de Kiesraad in de vorm van waarborgsommen voor de registratie van een aanduiding en voor de kandidaatstelling. Deze waarborgsommen worden op een aparte rekening geboekt aangezien zij in bepaalde gevallen teruggestort moeten worden aan de betrokkenen en voor het overige vervallen aan het Rijk.

De voorzitter van de Kiesraad ontvangt met ingang van 1 oktober 2006 een vergoeding ter hoogte van een bezoldiging voor 0.3 fte in schaal 18 BBRA. Van 1 januari tot 1 oktober 2006 bestond deze vergoeding uit het bedrag van een bezoldiging voor 0.1 fte in schaal 18 BBRA. De leden van de Kiesraad ontvangen een vacatievergoeding van 235 euro per vergadering.

Bij het secretariaat van de Kiesraad zijn geen personen werkzaam die vallen onder de Wet Openbaarmaking uit Publieke middelen gefinancierde Topinkomens.

BIJLAGE 1
Overzicht van de adviezen uitgebracht in 2006

Advies over initiatiefwetsvoorstel raadgevend referendum
De voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft bij brief van 19 december 2005 de Kiesraad om advies gevraagd over het door de leden Dubbelboer, Duyvendak en Van der Ham aanhangig gemaakte voorstel van wet, houdende regels inzake het raadgevend referendum (Wet raadgevend referendum). Gezien zijn taak heeft de Kiesraad zich in het advies primair gericht op de kiesrechtelijk georiënteerde aspecten van het wetsvoorstel.

De Kiesraad heeft ermee ingestemd dat voor het nationaal referendum kiesgerechtigd zijn diegenen die kiesgerechtigd zijn voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer. Wel heeft de Kiesraad zijn bezwaar geuit tegen het moment waarop de kiesgerechtigdheid wordt bepaald; in het wetsvoorstel de dag waarop de referendumcommissie de dag van stemming vaststelt. De Kiesraad oordeelde dat het nadelig was dat deze datum ruim vóór de dag van stemming kan zijn gelegen en adviseert de referentiedatum voor kiesgerechtigdheid gelijk te stellen met andere verkiezingen en daarmee drieënveertig dagen voor de stemming te hanteren. De Kiesraad heeft tevens geadviseerd als vereiste te stellen dat een burger voor het indienen van een referendumverzoek of het afleggen van een ondersteuningsverklaring naar het gemeentehuis dient te gaan; het wetsvoorstel gaat alleen uit van een indiening van een verzoek per post.

Hiernaast gaat de Kiesraad specifiek in op de volgende onderwerpen:
- de taken van de (voorzitter van de) referendumcommissie in de inleidende en definitieve fase;
- de termijnen en procedures in de inleidende fase;
- de termijnen en procedures in de definitieve fase;
- nadere regels over de indiening van verzoeken en de eisen waaraan het verzoek moet voldoen;
- het stembiljet;
- vaststelling van de opkomst en het aantal blanco stemmen;
- vaststelling aantallen stemmen per provincie;
- de uitslag van het centraal stembureau.

Advies over het wetsvoorstel Financiering politieke partijen
Op verzoek van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft de Kiesraad in twee stadia advies uitgebracht over een concept-wetsvoorstel Financiering politieke partijen. Deze stukken zullen na de indiening van het wetsvoorstel bij de Tweede Kamer openbaar worden gemaakt.

Advies over verplaatsen dag van stemming Tweede Kamerverkiezing 2007
De Kiesraad heeft op 16 mei 2006 een advies uitgebracht aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties over verplaatsing van de dag van stemming voor de Tweede Kamerverkiezing in mei 2007. Aanleiding waren signalen dat de verkiezingsdatum problemen zou geven. De dag van stemming zou op grond van de Kieswet plaatsvinden op woensdag 16 mei 2007. De dag na de stemming zou het Hemelvaart zijn, een algemeen erkende feestdag. De Kiesraad heeft bekeken op welke problemen men zou stuiten bij het houden van verkiezingen op woensdag 16 mei 2007. Het houden van verkiezingen op deze datum zou met name praktische en organisatorische problemen opleveren in de sfeer van het vaststellen van de uitslag. Aangezien de Kiesraad veel waarde hecht aan een voorspoedig verloop van de verkiezingen, heeft hij geconcludeerd dat het verschuiven van de verkiezingsdatum naar dinsdag 15 mei 2007 gewenst was.

Overigens is dit advies met de val van het kabinet in de zomer van 2006 en de ontbindingsverkiezingen in november achterhaald gebleken.

Advies inzake spreiding van gemeenteraadsverkiezingen
Op verzoek van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties heeft de Kiesraad op 17 mei 2006 advies uitgebracht over de spreiding van gemeenteraadsverkiezingen. De minister vroeg de Kiesraad in het bijzonder naar welke wijze van spreiding zijn voorkeur uitgaat.

De Kiesraad gaat in zijn advies in op het feit dat dit onderwerp in het verleden uitvoerig is bestudeerd en dat toen de conclusie is getrokken dat van spreiding van raadsverkiezingen moest worden afgezien. Argumenten waren destijds dat bij spreiding vaker sprake zou zijn van samenloop van verkiezingen in één jaar, de ene lokale verkiezing zou de andere kunnen beïnvloeden en landelijke partijen zouden zich geheel kunnen concentreren op een deel van de gemeenten. De Kiesraad merkt op dat bij spreiding van raadsverkiezingen geen sprake kan zijn van een landelijke voorlichtingscampagne en dat dit als gevolg heeft dat de aandacht in de landelijke media een stuk minder zal zijn.

In het advies behandelt de Kiesraad een aantal opties voor spreiding en wordt opgemerkt dat de Kiesraad er waarde aan hecht dat de Kieswet bepaalt op welke dag, of ten minste in welke maand, de verkiezingen plaatsvinden. Indien gekozen wordt voor spreiding van raadsverkiezingen, gaat de voorkeur van de Kiesraad uit naar verkiezingen in de maanden maart, april en mei en spreiding van de verkiezingen op basis van de kieskringen zoals die gelden voor Tweede Kamerverkiezingen. Ieder jaar zou dan een kwart van de gemeenten kunnen stemmen. Tot slot worden in het advies een aantal suggesties gedaan voor nadere gedachtevorming over dit onderwerp.

Advies inzake de inzet van voor gehandicapten aangepaste voorzieningen
De Kiesraad heeft aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties na afloop van de gemeenteraadverkiezingen in maart 2006 op 1 juni 2006 spontaan advies uitgebracht inzake de inzet van voor gehandicapten aangepaste voorzieningen in stemlokalen. De Kiesraad geeft in zijn advies aan dat gedurende de gemeenteraadsverkiezingen elf gemeenten hebben geëxperimenteerd met voor gehandicapten aangepaste stemmachines en stelt dat het van oordeel is dat toegankelijkheid van de verkiezingen, ook voor gehandicapten, een groot goed is. De Kiesraad oordeelt dat het voornemen van de minister om het stemmen in een willekeurig stemlokaal als landelijke voorziening in te voeren, een geschikte gelegenheid vormt om de aangepaste stemmachine onder de aandacht te brengen. Met het invoeren van deze voorziening kunnen kiezers, zonder het aanvragen van een kiezerspas, in elk willekeurig stemlokaal binnen hun gemeente stemmen. Het in iedere gemeente in één stemlokaal extra voorzieningen treffen voor gehandicapten, zou op deze manier in beginsel al voldoende zijn. Dit betekent dat de kosten van een dergelijke voorziening beperkter uitvallen en realisatie ervan binnen bereik zou komen. Ook stelt de Kiesraad dat gemeenten aangespoord zouden kunnen worden om over te gaan tot de aanschaf van een aangepaste stemmachine.

Advies over vermelding van kandidaten en aanduidingen op het scherm van stemmachines
Op verzoek van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties heeft de Kiesraad op 31 oktober 2006 advies uitgebracht over de wijze van vermelding van kandidaten en aanduidingen van politieke partijen in het scherm van de stemmachines van stemmachinefabrikant Nedap. De minister heeft het probleem geschetst dat met de

vermelding van diakritische tekens (tekens die de juiste uitspraak van een letterteken aanduidt) in het display, kan worden achterhaald op welke partij en welke kandidaat een kiezer heeft gestemd. De minister heeft een oplossing voor dit probleem voorgedragen en de Kiesraad om een oordeel hierover gevraagd. De Kiesraad heeft de minister geantwoord dat op grond van de Kieswet kandidaten dienen te worden vermeld op de wijze waarop deze in het Gemeentelijke Basis Administratie zijn ingeschreven. Het achterwege laten van diakritische tekens staat dus op gespannen voet met de geldende kieswettelijke bepalingen op dit punt. De Kiesraad heeft hiernaast geoordeeld dat het niet vermelden van diakritische tekens echter geen novum zou zijn, omdat de eerdere generatie stemmachines deze tekens niet ondersteunden. De Kiesraad is van mening dat de kandidaten en aanduidingen van politieke partijen op het stemvel wél met diakritische tekens moeten worden vermeld, maar dat het achterwege laten van deze tekens op het display van de stemmachine gezien de omstandigheden acceptabel is.

Advies inzake stempassen

Na afloop van de Tweede Kamerverkiezing in november 2006 heeft de Kiesraad de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties in een brief van 21 december 2006 enige opmerkingen willen meegeven over het gebruik van de stempas en de uitvoering van het experiment 'Stemmen in een willekeurig stemlokaal'. Deze opmerkingen liepen vooruit op een meer algemene evaluatie van de verkiezingen die op een later tijdstip zou volgen; zo en konden de opmerkingen nog wel worden meegenomen bij de statenverkiezingen in maart 2007.

De Kiesraad heeft geconstateerd dat het feit dat door gemeenten verschillend kan worden en is omgegaan met de termijn waarbinnen de kiezer een nieuwe stempas kan aanvragen als zijn stempas in het ongerede is geraakt of als hij er geen ontvangen heeft, voor onduidelijkheid en soms onbegrip bij kiezers zorgt. De Kiesraad pleit er in dit advies voor om meer uniformiteit te hanteren als het gaat om termijnen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door middel van aanbevelingen nu een wetswijziging voor de statenverkiezingen niet haalbaar meer is. Tevens adviseerde de Kiesraad de minister in de voorlichting naar de kiezers toe duidelijker aan te geven dat het aanvragen van een stempas gebonden is aan een termijn en vroeg de Kiesraad aandacht voor de onder stembureaus heersende voorkeur voor het invoeren van een wettelijke verplichting tot legitimatie.

BIJLAGE 2
Overzicht van de adviezen uitgebracht in 2004 en 2005

Adviezen 2004

Advies hoofdlijnennotitie nieuw kiesstelsel
De Kiesraad reageert in dit advies van 29 januari 2004 op de kabinetsnotitie 'Naar een sterker parlement', waarin de hoofdlijnen van een nieuw, gemengd kiesstelsel voor de leden van de Tweede Kamer uiteen worden gezet. In het advies stelt de Kiesraad het niet eens te zijn met de visie van het kabinet dat er een noodzaak is tot verandering van het kiesstelsel. De Kiesraad is van oordeel dat het voorgestelde stelsel gecompliceerder en ondoorzichtiger zal zijn dat het huidige en geen betere wijze van verkiezing van kamerleden oplevert.

Advies over conceptwetsvoorstellen met betrekking tot gekozen burgemeester
De Kiesraad stelt in dit advies van 19 mei 2004 dat hij kan instemmen met de hoofdlijnen van de conceptwetsvoorstellen die de invoering van de rechtstreeks gekozen burgemeester regelen. Vooral de wijze waarop de verkiezing is beoogd, heeft de instemming van de Kiesraad. Het gaat hier onder andere over de verkiezing in twee rondes, de wijze van kandidaatstelling en de integriteitstoets in het kader van de kandidaatstelling. Tevens heeft het de instemming van de Kiesraad dat de burgemeestersverkiezingen in een aparte wet worden geregeld. In het advies gaat de Kiesraad in op enkele deelelementen van de verkiezing van de burgemeester.

Advies Grondwettelijke uitsluiting kiesrecht curandi
In dit advies van 19 juli 2004 adviseert de Kiesraad om de uitsluiting van het kiesrecht van onder curatele gestelden (krachtens artikel 54 Grondwet) te wijzigen omdat de huidige regeling onder omstandigheden een te grote inbreuk op het kiesrecht met zich meebrengt. De Kiesraad ziet twee mogelijkheden. De eerste optie is dat de ondercuratelestelling in beginsel uitsluiting van het kiesrecht inhoudt, waarbij de rechter echter op verzoek kan besluiten om de uitsluiting op te heffen. De tweede optie is de kiesrechtuitsluiting voor curandi helemaal te laten vervallen.

Advies over wetsvoorstel wijziging kiesstelsel Tweede Kamer
In dit advies dat op verzoek van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties op 18 oktober 2004 is uitgebracht, bespreekt de Kiesraad het conceptwetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet houdende invoering van een gemengd stelsel voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer. Gegeven het gekozen model, de kiezer kan zowel op een landelijke lijst stemmen als op een districtskandidaat, kan de Kiesraad over het algemeen met het concept instemmen. Echter, de Kiesraad is van oordeel dat het voorgestelde systeem aanmerkelijk gecompliceerder en ondoorzichtiger zal zijn dan het huidige stelsel, zonder dat dit tot een evident betere wijze van verkiezing van de Tweede Kamer leidt. Het is dus zeer de vraag of het stelsel tot een versterking van de democratie leidt.

Adviezen 2005

Registratie op provinciaal of lokaal niveau van landelijk geregistreerde aanduidingen met toevoeging
In een spontaan advies van 15 april 2005 geeft de Kiesraad zijn standpunt weer over het op provinciaal of lokaal niveau registreren van een landelijk geregistreerde aanduiding met daaraan toegevoegd de provincie- of plaatsnaam. Het is de Kiesraad gebleken dat politieke partijen hierover meer duidelijkheid wensen. De Kiesraad komt in het advies tot de conclusie dat het toevoegen van de provincie- of plaatsnaam op grond van de wetsgeschiedenis en de jurisprudentie is toegestaan, mits aan een aantal voorwaarden is voldaan. Aan het toestaan hiervan zijn echter wel een aantal consequenties verbonden. Bovendien ligt de uiteindelijke beslissing hierover bij het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van provinciale staten respectievelijk de gemeenteraad.

Advies verlaging voorkeurdrempel Tweede Kamer
De Kiesraad heeft op 27 september 2005 advies uitgebracht over de door het kabinet voorgestelde verlaging van de voorkeurdrempel voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer van 25% naar 12,5%. In dit advies benadrukt de Kiesraad het belang van consistentie op het gebied van het kiesstelsel. Daarnaast geeft de Raad een overzicht van de mogelijke gevolgen van de verlaging van de voorkeurdrempel. Tenslotte wordt ingegaan op de andere in de Kieswet geregelde verkiezingen. Met uitzondering van de verkiezingen van de Eerste Kamer, waar de Kiesraad zich een verhoging van de voorkeurdrempel kan voorstellen, sluit de Raad zich aan bij de argumentatie van de minister om de voorkeurdrempel bij deze verkiezingen niet te verlagen.

Advies naar aanleiding van het referendum over de Europese Grondwet
De Kiesraad heeft in een spontaan advies van 27 oktober 2005 aan de minister van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties enkele punten ingebracht naar aanleiding van het verloop van het referendum over de Europese Grondwet. De Kiesraad adviseert de minister in de Kieswet een regeling op te nemen over de vaststelling van de opkomst en de vaststelling van het aantal blanco stemmen. De Kieswet voorziet hier thans niet in. Mocht het tot nieuwe regelgeving over referenda komen, dan adviseert de Kiesraad hiervoor ook in deze wetgeving een overeenkomstige regeling te treffen.

Advies over voorstel van wet houdende invoering van het stemmen in een stemlokaal naar keuze
De Kiesraad heeft op 9 december 2005 op verzoek van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties advies uitgebracht over een conceptvoorstel van wet tot wijziging van de Kieswet over invoering van het stemmen in een stemlokaal naar keuze binnen de eigen gemeente. Dit wetsvoorstel introduceert het stemmen met een stempas met echtheidskenmerken in een stembureau naar keuze binnen de eigen gemeente, zonder dat de kiezer daarvoor enige actie hoeft te ondernemen. De Kiesraad heeft in een advies van 17 oktober 2003 reeds aangegeven dat er niet onbelangrijke bezwaren en beperkingen zijn verbonden aan de keuze voor een stempas in plaats van de oproepingskaart. In dit advies beschouwt de Kiesraad de keuze om de weg in te gaan van het stemmen met een stempas als gegeven en beperkt zich dan ook tot een beoordeling van het wetsvoorstel en de memorie van toelichting.

BIJLAGE 3
Overzicht van de rechtszaken waarbij de Kiesraad was betrokken

A. Uitspraken Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State rond gemeenteraadsverkiezingen 2006

Partijen en datum	Artikel (Kieswet)	Omschrijving en zienswijze Kiesraad	Uitspraak
1. Afdeling Den Haag van de Partij van de Arbeid / centraal stembureau gemeente Den Haag 13-01-2006	G 3, vierde lid, aanhef en sub b en c	De Kiesraad is van mening dat de aanduiding 'PvdAC Burgersbelangen' niet in hoofdzaak overeenstemt met de reeds geregistreerde aanduiding 'Partij van de Arbeid (P.v.d.A.)' en dat derhalve geen verwarring is te duchten. Ook van 'anderszins misleidend' is geen sprake.	Volgens de Afdeling kan de geregistreerde aanduiding als 'anderszins misleidend' worden aangemerkt. Het centraal stembureau had het verzoek dan ook op grond van artikel G 3, vierde lid, onder c van de Kieswet moeten afwijzen. Het beroep is gegrond.
2. Bremer / hoofdstembureau stadsdeel Amsterdam Centrum en Oost/Watergraafsmeer 06-02-2006	I 5 aanhef en onder g; I 6, lid 1, sub f	Meervoudige kandidaatstelling. Kandidaat heeft in meer stadsdelen een verklaring van voorgenomen vestiging afgelegd. Naar het oordeel van de Kiesraad is de kandidaat terecht geschrapt, tenzij hij in één van beide stadsdelen woonachtig is.	De Afdeling verklaart beroep tegen stadsdeel Amsterdam Centrum ongegrond vanwege dubbele verklaring van voorgenomen vestiging en verklaart om deze reden ook het beroep tegen stadsdeel Oost/Watergraafsmeer ongegrond. Een ingeleverde verklaring van voorgenomen vestiging kan na indiening van de lijst niet worden ingetrokken.
3. Gemeentebelangen Smilde-Beilen-Westerbork / hoofdstembureau gemeente Midden Drenthe 06-02-2006	H 3, lid 2 en model H 3-1	Model H 3-1 betreft het machtigen tot het plaatsen van een aanduiding boven een kandidatenlijst. Het hoofdstembureau controleert slechts of de ondertekenaar van het model als (plv.) gemachtigde staat geregistreerd. Alle interne, civiele procedures van de partij die hier aanhangig zijn, worden hier niet bij betrokken.	Er dient te worden uit gegaan van de gegevens zoals deze blijken uit het meest recente uittreksel uit het Handelsregister. Met gebruikmaking van dit uittreksel zijn vervolgens de gemachtigden aangewezen. Het hoofdstembureau heeft in het onderhavige geval de gemachtigde terecht als gemachtigde aangewezen. Interne, civiele procedures die hierover nog lopen, doen hier niet aan af.
4. J. Hendriks e.a. / CDA Zuid-Holland en Hendriks / hoofdstembureau Den Haag 06-02-2006	H 9 en I 6	Volgens appellant zijn instemmingsverklaringen van de provinciale afdeling van het CDA van onwaarde, aangezien een aantal kandidaten op voorhand heeft aangegeven geen raadslid te willen worden (maar lijstduwer te willen zijn). Kiesraad wijst erop dat het hoofdstembureau alleen kan toetsten of een instemmingsverklaring voldoet aan model H 9 en dat aan een instemmingsverklaring niet de betekenis van lijstduwer kan toekomen.	De Afdeling verklaart het beroep ongegrond. Artikel I 6 van de Kieswet bevat een limitatieve opsomming van gronden waarop een kandidaat van de lijst geschrapt wordt. Geen van deze gronden doet zich hier voor. De Kieswet biedt geen grondslag voor een onderzoek of de kandidaten die een instemmingsverklaring hebben ondertekend ook inderdaad bereid zijn om na de verkiezing in de gemeenteraad zitting te nemen.

Partijen en datum	Artikel (Kieswet)	Omschrijving en zienswijze Kiesraad	Uitspraak
5. J. Onrust / hoofdstembureau Baarn 02-02-2006	I 7, lid 1	Volgens de Kiesraad is het beroep van appellant niet-ontvankelijk. Volgens appellant heeft hoofdstembureau ten onrechte de verzuimperiode verlengd zodat een partij alsnog ondersteuningsverklaringen kon overleggen. Kiesraad merkt op dat het hoofdstembureau de betrokken partij onjuist heeft geïnformeerd. Het hoofdstembureau heeft hiernaast ten onrechte de verzuimperiode verlengd en was niet bevoegd de zitting te schorsen.	De Afdeling oordeelt dat er geen ruimte is voor het hoofdstembureau om af te wijken van de Kieswet. Het hoofdstembureau kon niet op een later tijdstip oordelen over geldigheid van de lijst. De Afdeling verklaart het beroep gegrond en bepaalt dat de rechtsgevolgen van het besluit in stand blijven, omdat er geen aanleiding bestaat de kandidatenlijst van de betreffende partij ongeldig te verklaren.
6. A. van der Sluijs / hoofdstembureau Putten 02-02-2006	I 2, I 4 en I 5	Het hoofdstembureau heeft appellant op de hoogte gesteld van de geconstateerde verzuimen na inlevering van de kandidatenlijst. Appellant heeft deze niet hersteld. De Kiesraad oordeelt dat door het ontbreken van een kopie van een legitimatiebewijs, de instemmingsverklaring van appellant - de enige kandidaat - ontbrak. Het hoofdstembureau heeft de enige kandidaat terecht geschrapt en ook terecht de lijst ongeldig verklaard.	De Afdeling heeft het beroep niet-ontvankelijk verklaard, aangezien het griffiegeld niet was voldaan.
7. VIP / hoofdstembureau Den Haag, Rotterdam en Utrecht 06-02-2006	H 7, lid 3	Door de kandidaten op de lijst van appellant zijn meerdere verklaringen van voorgenomen vestiging overgelegd. Indien een kandidaat meerdere van dergelijke verklaringen heeft overgelegd, wordt hij op grond van artikel I 6, eerste lid, onder f van de Kieswet geschrapt. Indien dit ertoe leidt dat alle kandidaten worden geschrapt, is sprake van een ongeldige lijst. Een dergelijke verklaring kan niet worden ingetrokken. De Kiesraad is van oordeel dat het beroep ongegrond moet worden verklaard.	De Afdeling verklaart de beroepen ongegrond. Indien blijkt dat een kandidaat meerdere verklaringen van voorgenomen vestiging heeft overgelegd, wordt de kandidaat geschrapt. Doordat alle kandidaten meerdere verklaringen hebben overgelegd, zijn de lijsten ongeldig. Dat drie kandidaten hun verklaringen zouden hebben ingetrokken doet hier niet aan af, omdat een verklaring van voorgenomen vestiging op grond van de Kieswet niet kan worden ingetrokken.

B. Uitspraken Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State rond registratie van aanduidingen voor Tweede Kamerverkiezingen

Partijen en datum	Artikel (Kieswet)	Omschrijving en uitspraak
1. Lijst Pim Fortuyn / Kiesraad 25-04-2006	G 1, lid 4, sub c	Het beroep is ingesteld tegen de registratie door de Kiesraad van de aanduiding FVP, omdat deze 'anderszins misleidend' zou zijn. Geen inhoudelijke uitspraak vanwege niet-ontvankelijkheid van appellant.
2. ABS Topmarketing / Centraal Stembureau Kiesraad 29-09-2006	G 1, lid 4	Appellanten betogen dat het verzoek van de vereniging 'Ad Bos Collectief' afgewezen had moeten worden omdat het in strijd is met de openbare orde en ook 'anderszins misleidend' voor de kiezer, nu het in de media afgekort zal worden tot 'ABC'. De Kiesraad heeft niet de bevoegdheid om te oordelen of een aanduiding in strijd is met auteurs- of merkenrecht. Hiernaast staat alleen de aanduiding waarvan registratie wordt verzocht ter beoordeling (en niet evt. afkorting daarvan). Geen sprake van verwarring of anderszins misleidende aanduiding.
3. VPP-MONGO / Centraal Stembureau Kiesraad 05-10-2006	G 1, lid 1 en 3	De sluitingstermijn van een registratie is een dwingende termijn. Ten onrechte is er de gelegenheid geboden om het verzoek aan te vullen. De strikte procedureregeling van de Kieswet dient als een bijzondere regeling ten opzichte van de Algemene wet bestuursrecht te worden beschouwd.
4. Partij van de Waarheid / Centraal Stembureau Kiesraad 04-10-2006	G 1, lid 1 en 4	Er is verzuimd om de gewenste aanduiding aan te geven in het verzoek tot registratie. Ook kwam het onderscheid tussen de statutaire naam en de aanduiding aan de orde. De primaire aanvraag moet buiten behandeling worden gelaten in plaats van het niet-ontvankelijk te verklaren.
5. ONS Fortuyn / Centraal Stembureau Kiesraad 04-10-2006	G 1, lid 4	De Kiesraad is niet gehouden om eventuele inbreuken op het merkenrecht bij zijn beslissing te laten meewegen. Er is geen belemmering om de aanduiding 'Lijst Pim Fortuyn' te wijzigen in 'Fortuyn'.
6. A.J. van Eick / Centraal Stembureau Kiesraad 02-10-2006	G 1, lid 1 en 3	De vereiste stukken voor de registratie van een aanduiding ontbreken. Het griffierecht is niet betaald; niet is gebleken van feiten of omstandigheden, op grond waarvan redelijkerwijs niet kan worden geoordeeld dat appellant in verzuim is geweest. Het beroep is niet-ontvankelijk.
7.A.M.S. ten Berge / Centraal Stembureau Kiesraad 02-10-2006	G 1, lid 1 en 3	De vereiste stukken voor de registratie van een aanduiding ontbreken. Het griffierecht is niet betaald; dat in de algemene brochure van de Raad van State informatie is opgenomen over de procedure van de betaling per acceptgirokaart, doet hieraan niets af. Het beroep is niet-ontvankelijk.
8. Islam Democraten / Centraal Stembureau Kiesraad 5-10-2006	G 1, lid 1 en 3	Het verzoek tot registratie is niet ondertekend door de tot vertegenwoordiging bevoegde personen. De sluitingstermijn voor de registratie is een dwingende termijn. Ten onrechte is gelegenheid gegeven om het verzoek aan te vullen.

C. Uitspraken Afdeling bestuursrechtspraak Raad van State rond kandidaatstelling voor Tweede Kamerverkiezingen

Partijen en datum	Artikel (Kieswet)	Omschrijving en uitspraak
1.SMP / hoofdstembureau Lelystad 19-10-2006	H 1, lid 1, l 4, l 5, aanhef en sub a	Hoofdstembureau heeft aangegeven dat er niet tijdig een geldige kandidatenlijst is ingeleverd. Het beroep is niet-ontvankelijk verklaard omdat het griffierecht niet is betaald.
2. H.H. Poortman / hoofdstembureau Zwolle 23-10-2006	H 1, lid 1 l 5, aanhef en sub a	Geen verschoonbare termijnoverschrijding. Besluit over de geldigheid van een kandidatenlijst wordt genomen in de openbare zitting. De bekendmakingsregel wijkt af van de Algemene wet bestuursrecht.
3. Partij voor de Dieren / hoofdstembureau Maastricht 23-10-2006 Partij voor de Dieren / hoofdstembureau Den Haag	H 9, lid 5 H 9, lid 3	Instemmingsverklaring van een in het buitenland wonende kandidaat mag ook gefaxt worden (niet aan enig formulier gebonden). Er is geen juiste ondertekening van de instemmingsverklaring, waarmee deze wordt geacht te ontbreken. Onbevoegdheid tot het hanteren van pseudoniem op kandidatenlijst (Mensje van Keulen / van der Steen).
4. Partij voor Nederland / hoofdstembureau Tilburg 23-10-2006	H 1, lid 1, l 2, l 4, l 5, aanhef en sub a	Bij het ontbreken van een kandidatenlijst, kan er niet een beslissing over de geldigheid van de lijst worden genomen. Geen sprake van een verschoonbare termijnoverschrijding.
5. Van der Veen / hoofdstembureau Den Haag 19-10-2006	H 9	Voor de vraag of er sprake is van de juiste naam van een kandidaat, mag het hoofdstembureau afgaan op het legitimatiebewijs. Eventuele twijfel over de identiteit komt bij het geloofsbrievenonderzoek aan de orde. Geen overlegging van geboorteakte.

D. Uitspraken overige zaken

Partijen en datum	Artikel (Kieswet)	Omschrijving en uitspraak
1. Eman-Sevinger / gemeente Den Haag	Y 2 juncto B 1	De Gemeente Den Haag had geweigerd twee Nederlanders woonachtig op Aruba te registreren voor deelname aan verkiezingen voor het Europees Parlement, aangezien zij geen tien jaar in Nederland hadden gewoond. De Afdeling heeft op 13 juli 2004 hierover prejudiciële vragen gesteld aan het Hof van Justitie van de Europese Unie.
2. Eman-Sevinger / gemeente Den Haag 14-10-2006	Y 2 juncto B 1	Het Hof van Justitie oordeelde dat hier het gelijkheidsbeginsel een rol speelt, aangezien er voor gekozen is dat Nederlanders buiten Europa mogen deelnemen aan Europese Verkiezingen. Het is niet verdedigbaar dat Nederlanders buiten het Koninkrijk het kiesrecht wél hebben, ook als zij nooit in Nederland gewoond hebben, en dat Arubanen dit kiesrecht alleen hebben als zij ten minste 10 jaar in Nederland hebben gewoond.
3. Eman-Sevinger / gemeente Den Haag 21-11-2006	Y 2 juncto B 1	De Afdeling heeft de beroepen van de heren Eman en Sevinger gegrond verklaard. Het is aan de wetgever hier gevolg aan te geven.
4. Eman-Sevinger / gemeente Den Haag 21-11-2006	B 1	Eman en Sevinger betoogden dat hen ook het kiesrecht voor de Tweede Kamer toekwam. De Afdeling oordeelde dat hier wat betreft Nederlanders op Aruba en andere Nederlanders in het buitenland geen sprake is van gelijke gevallen. Ingezetenen van Aruba en de Nederlandse Antillen hebben kiesrecht voor de eigen Staten

BIJLAGE 4
Mandaatbesluit Kiesraad

Mandaatbesluit Kiesraad

De Kiesraad,

Gelet op de artikelen 10:3, eerste lid, en 10:11, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht;

Besluit:

Artikel 1

1. De voorzitter en de secretaris van de Kiesraad zijn gezamenlijk gemandateerd om besluiten of adviezen van de Kiesraad te ondertekenen, voor zover niet uit enig wettelijk voorschrift voortvloeit dat alle aanwezige leden van de Kiesraad het besluit of advies ondertekenen.
2. In het besluit, bedoeld in het eerste lid, wordt vermeld dat de ondertekening geschiedt overeenkomstig het door de Kiesraad genomen besluit en wordt zo mogelijk de vergadering vermeld waarin de Kiesraad het besluit heeft vastgesteld.
3. Het eerste en tweede lid zijn van overeenkomstige toepassing bij besluiten van de Kiesraad in zijn hoedanigheid van centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer, onderscheidenlijk centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van het Europese Parlement.

Artikel 2

1. De voorzitter van de Kiesraad is gemandateerd om namens de Kiesraad te besluiten en stukken te ondertekenen met betrekking tot:
   a. het met toepassing van artikel 4:5 van de Algemene wet bestuursrecht buiten behandeling laten van bij de Kiesraad, het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer, onderscheidenlijk het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van het Europese Parlement ingediende aanvragen;
   b. besluiten, waaronder verdagingsberichten, op grond van de Wet openbaarheid van bestuur;
   c. het verlenen van machtigingen om de Kiesraad bij de bestuursrechter te vertegenwoordigen.
2. De voorzitter van de Kiesraad is gemachtigd om namens de Kiesraad te beslissen en stukken te ondertekenen met betrekking tot:
   a. de afdoening van klachten betreffende gedragingen van ambtenaren van de Kiesraad;
   b. het instellen van hoger beroep tegen een uitspraak in een bestuursrechtelijke procedure waarbij de Kiesraad partij is;
   c. het voeren van bestuursrechtelijke procedures waarbij de Kiesraad partij is, zoals het indienen van verweerschriften en andere schrifturen;
   d. de beantwoording van aan de Kiesraad gerichte brieven.

Artikel 3

1. De secretaris van de Kiesraad is gemandateerd om namens de Kiesraad te besluiten en stukken te ondertekenen met betrekking tot verdagingsberichten als bedoeld in artikel 6, eerste lid, van de Wet openbaarheid van bestuur.
2. De secretaris van de Kiesraad is gemachtigd om namens de Kiesraad te beslissen en stukken te ondertekenen met betrekking tot:
   a. het voeren van bestuursrechtelijke procedures waarbij de Kiesraad partij is, zoals het indienen van verweerschriften en andere schrifturen;
   b. de beantwoording van aan de Kiesraad gerichte brieven van burgers, politieke partijen, gemeenten en andere instanties.

Artikel 4

Dit besluit treedt in werking met ingang van de tweede dag na dagtekening van de Staatscourant waarin het wordt geplaatst.

Dit besluit zal in de Staatscourant worden geplaatst.

Overeenkomstig het besluit van de Kiesraad, vastgesteld in zijn vergadering van 7 november 2006.

H.R.B.M. Kummeling, voorzitter.
J. Schipper-Spanninga, secretaris.